

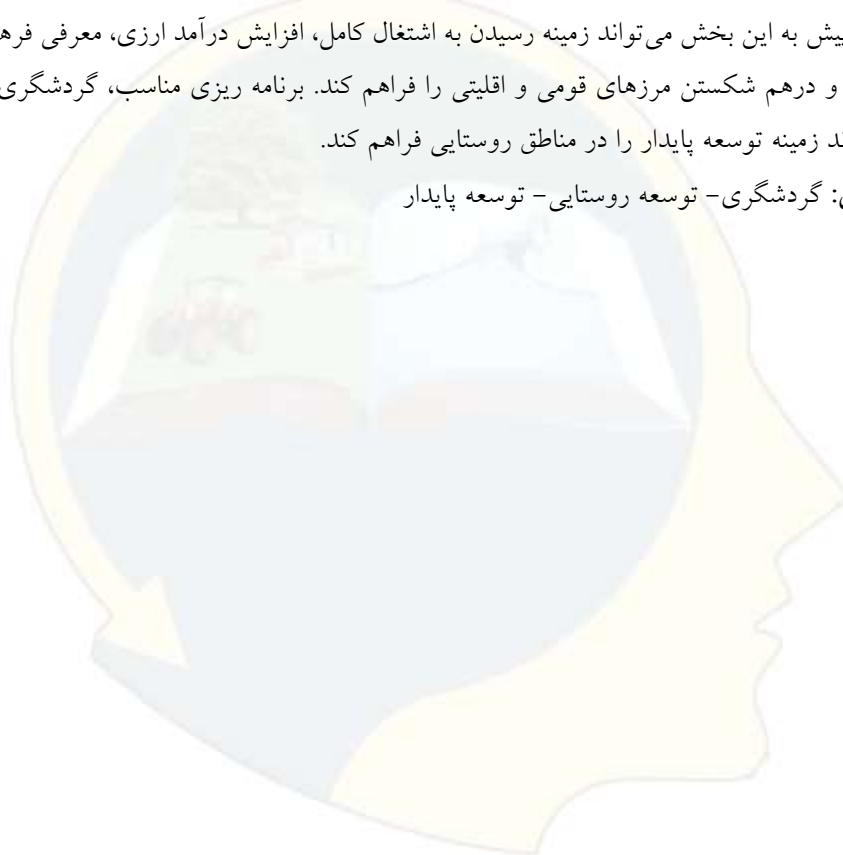
گردشگری و نقش آن در توسعه پایدار روستایی

سیده سمیه شورقی^۱، حسین راحلی^۲
Email: som.sh313@gmail.com

چکیده

امروزه از جمله فرصت‌های جدید اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی که به دلیل نیازهای جهانی به شدت در حال رشد و گردشگری است، صنعت گردشگری است. گردشگری امروزه در ردیف صنعت‌های پر درآمد و پاک و کم هزینه دنیا قرار دارد، با توجه به جمعیت جوان رو به گسترش، نرخ بالای بیکاری، لزوم برنامه ریزی افزایش درآمد ارزی و سرمایه گذاری خارجی توجه بیش از پیش به این بخش می‌تواند زمینه رسیدن به اشتغال کامل، افزایش درآمد ارزی، معرفی فرهنگ روستایی به شهریان تعامل گسترده و درهم شکستن مرزهای قومی و اقلیتی را فراهم کند. برنامه ریزی مناسب، گردشگری روستایی در حوزه‌های مختلف می‌تواند زمینه توسعه پایدار را در مناطق روستایی فراهم کند.

واژگان کلیدی: گردشگری - توسعه روستایی - توسعه پایدار

دانشجوی کارشناسی ارشد توسعه روستایی دانشگاه تبریز، Email:som.sh313@gmail.com
عضو هیئت علمی دانشکده کشاورزی دانشگاه تبریز^۲

Tourism and its role in sustainable rural development

Abstract:

Today, the tourism industry is one of the new economic, social and ecological opportunities that are growing rapidly due to global needs and tourism. Tourism is now in the midst of low-income, high-income, low-cost industries. Given the growing number of young people, the high unemployment rate, the need to plan for increased foreign exchange earnings and foreign investment, more attention can be paid to this sector. Full employment, rising foreign exchange earnings, the introduction of rural culture will give the city an extensive interaction and break down ethnic and minority frontiers. Proper planning, rural tourism in different areas can provide sustainable development in rural areas.

Key words: Tourism - Rural Development - Sustainable Development

مقدمه

تنوع بخشی به اقتصاد، بالا بردن شاخص‌های توسعه انسانی مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها به ویژه کلان شهرها، مهاجرت روستایی، افزایش بهره وری و کار آمدی نیروی انسانی، اشتغالزایی تنوع فرهنگی‌ها و گفتمان‌ها، حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از جمله دغدغه‌هایی است که جهان امروز با آن روبروست. هر کشور در هر سطحی از توسعه در تکاپوی یافتن پاسخ به این دغدغه‌هاست. در این میان، کشورهایی که به متنوع سازی اقتصاد روی آورده اند و می‌خواهند خود را از اقتصاد تک پایه ای برهانند، برانند که در این راستا، به شناخت راه‌های متداول یا خلق راهها و روش‌های جدید بپردازند. یکی از این روش‌ها گردشگری است که اغلب کشورها به ویژه کشورهایی که به لحاظ موقعیت مکانی از این مزیت برخوردارند، آن را در برنامه توسعه ملی خود گنجانده اند تا از این رهگذر، بتوانند بدین فرایند شتاب بخشند. امروزه گردشگری صنعت خدماتی دنیا در عرصه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی جایگاه ویژه را به خود اختصاص داده است. با توجه به عدم موفقیت برنامه‌ها و طرح‌های توسعه در جوامع روستایی و هم چنین بروز مشکلات در جوامع شهری به ویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی روستایی یکی از راهبردهای اساسی محسوب می‌شود. بسیاری از فعالیت‌های اقتصاد روستایی و سطح درآمد، طی دهه‌های اخیر دچار افول شدید شده و افزایش نرخ بیکاری و در نتیجه خروج نسل جوان و افراد دارای تحصیلات بالا از جامعه روستایی، توسعه نواحی روستایی را به مخاطره انداخته است. ضرورت تنوع بخشیدن به اقتصاد در روستاها امری مهم تلقی می‌شود. اگر به طور کامل و جامع توسعه گردشگری در روستاها طرح ریزی شوند، می‌توان تا حدودی این مناطق را از رکود و انزوا خارج کرد و موجب تنوع فرهنگی و توسعه روستایی شد. پویایی اقتصاد روستایی از طریق انواع فعالیت‌های مربوط به تمامی بخش‌های اقتصادی امری الزامی است. بسیاری از برنامه ریزان و سیاست گزاران توسعه از فعالیت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می‌کنند. زمانی که شرایط ملی یا بین المللی اجازه توسعه گردشگری بین المللی را ندهد، توسعه داخلی بویژه در مناطق توسعه نیافته و محروم می‌تواند نقش مهمی در توسعه این مناطق داشته باشد. (جمعه پور، ۱۳۷۸: ۸۷). به تاسی از سیر تحول نظریات توسعه و به ویژه در پاسخ به مسائل متعدد حاصل از نظریه نوسازی، نظیر بروز فقر، بیکاری و نابرابری فزاینده و هم چنین آسیب‌های محیط زیستی، راهبردهای به کار گرفته شده برای توسعه روستایی متحول شد، به طوری که همگام با رشد اقتصادی، مردم گرایی و محیط زیست محوری نیز اساس قرار گرفت و مفهومی کل گرا، یکپارچه و اندام وار با عنوان پایداری و لذا توسعه پایدار مطرح گردید. (بدری و رکن الدین افتخاری، ۱۳۸۲).

در نتیجه از یک سو بهبود رفاه اقتصادی و اجتماعی انسان به عنوان هدف و وسیله توسعه و از طرفی حفظ و بهبود منابع طبیعی و محیط زیست و ممانعت از تخلیه و تخریب آنها مورد تاکید قرار گرفتند. بسیاری از دولت‌ها در سراسر جهان، به نقش و اهمیت گردشگری به عنوان منبعی برای ایجاد درآمد و اشتغال پی برده‌اند. در نتیجه بسیاری از آنان مناسبات شان را برای بهره گیری از مزیت‌های نسبی این صنعت توسعه داده‌اند. در زمان حاضر توسعه مناسبات دو یا چندگانه در سطوح بین استانی، کشوری و یا در سطح دولت‌های منطقه براساس توافقات در قالب همکاری‌های راهبردی برای توسعه گردشگری اهمیت یافته، که هدف آن بهره گیری از مزایای گردشگری است. براساس چهار دهه تحقیقات بانک جهانی، گردشگری به عنوان اهرمی قدرتمند در الگوواره توسعه مورد تایی قرار گرفته است، به طوری که مروری بر مبانی نظری صنعت گردشگری این صنعت را به عنوان عاملی تاثیرگذار در توسعه نشان می‌دهد.

مبانی نظری

توسعه پایدار روستایی

توسعه پایدار را می‌توان مدیریت بهره برداری مناسب و معقول از منابع دانست که، ضمن برطرف کردن نیازهای نسل کنونی، نیاز نسل‌های آتی را نیز برآورده سازد. این فرایند هر چند مطلوب تر خواهد بود اگر تعادل بین چهار بعد اجتماع، فرهنگ، اقتصاد و زیست محیط را به دنبال داشته باشد (سرمدی، ۱۳۷۸: ۶۰) و به پنج نیاز اساسی پاسخ دهد:

- ۱- تلفیق حفاظت و توسعه
- ۲- تامین نیازهای اولیه زیستی انسان
- ۳- دستیابی به عدالت اجتماعی
- ۴- تنوع فرهنگی
- ۵- حفظ یگانگی اکولوژیکی (میراب زاده، ۲۹، ۱۳۷۳-۴۰-۳۹)

انواع گردشگری

گردشگری آموزشی: به طور معمول اصطلاح گردشگری آموزشی به سفرهایی اطلاق می‌شود که مسافران از راه برنامه ای رسمی و منظم، مطالبی را می‌آموزند و شامل تحصیل در دانشگاه ها و یا دانشکده ها در کشور دیگر نیز می‌شود.

گردشگری تجاری: در مسافرت های تجاری و بازرگانی بخش های خاصی وجود دارد که افراد با یکدیگر رابطه متقابل و رو در رو برقرار می‌کنند. در این سفرها به گونه ای نیز به تفریح و گردش می‌پردازند که برای کارهای روزانه و رفع خستگی اهمیت زیادی دارد. هر چند که امروزه ماهیت این گونه مسافرت ها تغییر پیدا کرده، ولی در مجموع این گونه سفرها شامل گردهمایی ها، سفرهای تشویقی و تشکیل جلسات یا برپایی نمایشگاه ها است.

گردشگری پایدار: نوعی گردشگری که منطبق با نیازهای جاری مناطق گردشگری و جامعه میزبان است و در عین حال فرصت های آینده را نیز حفظ می‌کند و ارتقا می‌بخشد. (رضوانی، ۱۳۸۷)

گردشگری روستایی

آرتور بورمن در سال ۱۹۳۰ گردشگری روستایی را چنین تعریف کرد: گردشگری مجموعه مسافرت‌هایی را در بر می‌گیرد که به منظور استراحت، تفریح و تجارت یا دیگر فعالیت‌های شغلی و یا این که به منظور شرکت در مراسم خاص انجام می‌گیرد و غیبت دائم گردشگر از محل سکونت دائم خود طی این مسافرت، موقتی و گذرا باشد (رضوانی، ۱۳۸۲: ۱۵).

گردشگری روستایی در نیمه دوم قرن هجدهم در انگلستان و اروپا ظاهر شد. تا اوایل نیمه دوم قرن هجدهم، یعنی تا انقلاب صنعتی، افراد نسبتاً کمی میل یا تصمیم به سفر و گردشگری داشتند، مسافرت بسیار کند و سخت غالباً کاری خطرناک بود و مسافرت به روستا عملی دشوار به شمار می‌رفت. اندیشه پایه گذاری این گونه از گردشگری به منظور بازدید از مناطق روستایی که شامل اهداف تفریحی می‌شد، ابتدا در اثر صنعتی شدن و شهرنشینی سریع جوامع غربی طی قرن ۱۹، در کنار عواملی چون توسعه حمل و نقل، افزایش درآمد و داشتن اوقات فراغت پدید آمد و این امکان را ایجاد کرد که تعداد بیشتری از حومه‌ی شهرها دیدن کنند. اساساً تحول تدریجی جامعه از شکل روستایی به سبکی که عمدتاً شهری بود، عامل اصلی توسعه‌ی گردشگری روستایی است (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴).

گردشگری روستایی، توریسمی است که در مناطق روستایی شکل می‌گیرد. گردشگری روستایی منبعی است که گردشگران جذب آن می‌شوند و صنعت گردشگری از آن کسب درآمد می‌کند. در بسیاری از مناطق کشورهای پیشرفته و یا در حال توسعه، گردشگری راه ارزشمند و مهمی برای پشتیبانی و تنوع اقتصاد جوامع روستایی است و به دلیل کم‌رنگ شدن نقش کشاورزی و افزایش زمین‌های بایر در مناطق روستایی گردشگری تبدیل به فرآورده‌های نقدینه ساز در مناطق روستایی شده است. بنابراین رابطه دو طرفه بین گردشگری روستایی و منابع آن وجود دارد (شارپلی، ۱۳۸۰: ۲۵).

نقش گردشگری روستایی در توسعه

بخش عمده ای از صنعت و توریسم را گردشگری روستایی تشکیل می‌دهد که سهم مهمی در اقتصاد مناطق روستایی دارد. به طور مثال گردشگری روستایی در انگلستان تقریباً هر سال ۹ میلیون پوند درآمد ایجاد کرده است. (کمیسون روستا، ۱۹۹۵) و در برخی نقاط این کشور عامل اصلی اشتغالزایی بوده است.

بخش گردشگری، منبع بسیار مهمی برای اشتغال نیروی کار غیرماهر و کسانی که کارهای پاره وقت انجام می‌دهند، به ویژه زنان و مهاجران فقیر روستایی می‌باشد. این اشتغال در بخش‌های مرتبط با گردشگری نظیر صنایع دستی، خدمات اقامتی و رفاهی و کشاورزی انجام می‌شود. در دیگر فعالیت‌های اقتصادی، گردشگری روستایی می‌تواند اشتغال بیشتر و گسترده تری را فراهم سازد. علاوه بر این با توجه به اینکه این بخش به مقدار قابل توجهی شغل برای زنان و نیروی کار غیرماهر ایجاد می‌کند می‌تواند به طور قابل توجهی به توانمند سازی زنان و کاهش فقر کمک کند (منشی زاده، ۱۳۸۲).

توسعه گردشگری روستایی از یک طرف می‌تواند نقش مهمی در تنوع سازی اقتصاد روستاها در قالب صنعت توریسم ایفا کند و از طرف دیگر وسیله ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی از طریق غلبه بر انگاره‌های توسعه نیافتگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی به شمار آید (اردستانی، ۱۳۸۷: ۲۵۲). از این به بعد توسعه روستا باید ضمن حفظ محیط زیست روستا اهداف و نیازمندی‌های تفریحی گردشگران را نیز تقویت کند، که این کار می‌تواند با استفاده بهتر از مکان‌های تاریخی-طبیعی به عنوان مکملی برای درآمدهای حاصل از کار کشاورزی مطرح شود. بنابراین گردشگری را باید محصول جدید نقدینه ساز درآمد، که با توزیع مجدد و به جریان انداختن بیشتر و سریع تر پول و ایجاد اشتغال به عنوان راه علاج بسیاری از جوامع روستایی که با مشکلات اقتصادی روبرو هستند دانست (زنگی آبادی و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۴).

نقش گردشگری در توسعه نواحی روستایی را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

- احیا و سازماندهی دوباره فعالیت‌های اقتصادی محلی و بهبود کیفیت زندگی،
- درآمد مازاد در کنار بخش‌های کشاورزی، صنعتی و خدماتی و همچنین کمک‌های متنوع به درآمد ناشی از خرید و فروش محصولات کشاورزی،
- احتمال برقراری ارتباطات اجتماعی جدید و به ویژه با از میان بردن انزوای نواحی و گروه‌های اجتماعی دور افتاده تر،
- فراهم کردن فرصت‌هایی برای ارزیابی دوباره میراث و نمادهای آن، منابع طبیعی سرزمین، دسترسی به فضای آزاد و هویت مکان‌های روستایی،
- یاری رساندن به پایداری اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی،
- تجدید حیات اقتصاد ملی و بهبود کیفیت زندگی،
- کمک به سیاست‌های پایداری زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی و
- کمک به درک اقتصاد ویژه، تولید مبتنی بر کیفیت مواد غذایی و ساختمان‌های استفاده نشده و متروک، مناظر خاص، فضاها و فرهنگ.

نتایج و پیشنهادات:

از آنجا که توانمند سازی از طریق ایجاد فالیتهای مکمل کشاورزی می‌تواند با افزایش درآمد خانوارهای روستایی ایجاد اشتغال و تشویق تولید محصولات کشاورزی و صنایع دستی به عنوان راهکاری برای بهبود رشد اقتصادی و اجتماعی در روستا باشد، می‌بایست در فرایند برنامه ریزی روستایی مورد توجه قرار گیرد. در این میان تاثیرات مثبت و منفی احتمالی گسترش توریسم در نواحی روستایی، باید در انتخاب نوع رویکرد به توسعه توریسم روستایی تاثیرگذار باشد. برای بهره مندی نواحی روستایی از منابع و پتانسیل‌های طبیعی و افول

بخش کشاورزی در اقتصاد روستایی که افزایش مهاجرت روستایی و کاهش کیفیت زندگی در روستا را به همراه دارد، می بایست در قالب چشم اندازی جامع و در رویکردی استراتژیک به برنامه ریزی فرایند توسعه توریسم روستایی پرداخته شود.

۱- آموزش همه جانبه در زمینه ی ارزش های گردشگری و اکوتوریسم روستایی و توسعه پایدار روستایی
۲- ایجاد انگیزه های کافی و اولیه در روستائیان، از طریق حمایت مالی و فنی، برای شرکت آنان در پروژه های توریستی و گردشگری روستایی

۳- تهیه و پخش برنامه از طریق رسانه های جمعی و اینترنت، به منظور تبلیغ جاذبه های گردشگری روستایی
۴- اقدامات فرهنگی و زیبا سازی محیط روستاها
۵- تخصیص سرمایه دولتی به توسعه و امکانات و تسهیلات گردشگری و نظارت بر خرید و فروش زمین و سامان دهی مالکیت منابع و اراضی

منابع

- ۱- اردستانی، محسن. ۱۳۸۷. مبانی گردشگری روستایی، دانشگاه تهران.
- ۲- بدری، سید علی. رکن الدین افتخاری، عبدالرضا. ۱۳۸۲. ارزیابی پایداری: مفهوم و روش، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۹، صص ۹۰-۳۴.
- ۳- جمعه پور، محمود. ۱۳۷۸. فرایند توسعه پایدار و نقش مشارکت در مدیریت و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی، مجموعه مقالات همایشی منابع طبیعی، مشارکت و توسعه، سازمان جنگل ها و مراتع کشور، تهران.
- ۴- رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۲. بررسی روند ایجاد و گسترش خانه های دوم در نواحی روستایی شمال تهران، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۴۵، ص ۱۵.
- ۵- رضوانی، محمدرضا. ۱۳۸۷. توسعه گردشگری روستایی، انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶- زنگی آبادی، علی. ۱۳۸۵. جمال محمدی، زیرک باش، دیبا؛ "تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان". فصلنامه جغرافیا و توسعه، زاهدان، شماره ۸.
- ۷- سرمدی، مصطفی. ۱۳۷۸. آموزش زیست محیطی، ابزار توسعه پایدار، نشریه سنبله، شماره ۹۲۱، ص ۶۰.
- ۸- شاریلی، ریچارد. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی، رحمت اله منشی زاده.
- ۹- شاریلی، جولیا. ۱۳۸۰. گردشگری روستایی، ترجمه رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری، نشر منشی، تهران، ص ۴.
- ۱۰- منشی زاده، رحمت اله. ۱۳۸۴. گردشگری روستایی، تهران، انتشارات منشی.
- ۱۱- میراب زاده، پرستو. ۱۳۷۳. توسعه پایدار، فصلنامه علمی محیط زیست، ج ششم، شماره سوم، پاییز، ص ۳۹-۴۰.